

**Федотов Н.К.**

# **ИЭЙИИ ЭЙГЭТИГЭР**

**Нам с. 2008 с.**

**ФЕДОТОВ Н.К.**

# **ИЭЙИИ ЭЙГЭТИГЭР**

**Нам с. 2008 с**

Ф-34 Федотов, Николай Константинович

Иэйий эйгэтигэр : [хоһооннор, кэпсээннэр, ыстатыйалар]/ Федотов Н.К. : хомуйан бэлэмнээтэ Жиркова Н.Д. – Нам, 2008. – 58 с.

Кинигэбэр хоһооннор, кылгас кордоох кэпсээннэр, ыстатыйалар киирдилэр. Хоһооннорбор таптал нэйивитин, айылга кэрэтин туойуу араас санаа ситимнэрэ сурулуунулар. Бастакы кинигэм аап-бастаан аабааччылар дьүүлэрингэр тахсыыта долгутуулаах түгэн буоларынан, комю-тирэх буолбут дьоммунаан махталы кытта үөрүүбүн үллэстэбин.

## ААН ТЫЛ

Сонун ааты көрсөр, сонун айымньыны аабар өрүү туох эрэ уратылаах, умсугутуулаах буолар. «Аны албыннатыам» диэн сэрэхидийэр санаа охсуллан ааһар түгэннэрэ баар буолааччы. Бу сырыыга мин билбэт авторым Николай Федотов оннук хомотто дии санаабатым. Сөбүлээтим.

1. Хоһоонноро кылгастар, тэттиктэр. Сиппит-хоппут санааны биэриинэн түмүктэнэллэр. Кини айымньыларын ааба олорон авторы опыттаах поэтка холуоххун бабарабын. Холобура: «Саһарар сабабы одуулаан», «Маннайгы тапталым», «Хоһоонум тылын» курдуктар үчүгэй өйдөбүлү хааллараллар.

2. Тылы кэмчилээн-харыстаан туттара хараха бырабыллар.

3. Салгыы үлэлээтэбинэ аабааччы сананы кэтэһиэх поэтын курдук көрдүм.

4. Автор рукопиһыгар бэлиэтээһиммин хааллардым, бабар тугу эрэ туһаныаба.

Кытаатан илиигин араарбакка үлэлээ, суруйа, айа-сайда тур!

*Ситиһиллэри базара хааллым Савва Тарасов, саха народнай поэта*  
07.12.2007

## ААБААЧЧЫБАР

Мин амарах аабааччым  
Санаа ситимин сабааччым  
Хоһоон хоһуйар холонуубун  
Эрийэ санаан эрэйдээбэккэ  
Сайдам санаабын эттэргин.  
Хайбаатаахына сэмэйдик үөрүөм,  
Хомуруйдаахына өһөстүк үөрэниэм  
Олох сиэн түһэрдэргин  
Саната суох ньям барыам...  
Алгыс тылын эттэргин-  
Хатат уотунуу сандаара кытыастыам!

*Автор*

*Хоноон кэшилээх  
Кэлим эһиэхэ  
Сахам дьонугар,  
Хомус тыаһынан  
Дуораччы добуһуоллатан  
Дууһам иэйиитин  
Дьыэрэччи ыллатан.*

## АЙАР АНАЛЛААХТАРГА

Айар идэбэ көхтөөхтүк  
Суруйан иһиэххэ сөптөөхтүк,  
Төлөннөөх сүрэхпит сылааһын  
Ыра санаабыт ырааһын  
Ыраас лиискэ тиһиэххэ  
Туойан-хотуйан иһиэххэ,  
Ким кыаҕа тиийэринэн  
Тыл күүһүн ингэринэн.  
Таштал ырааһын туойуохха,  
Содур быһыыны буойуохха!  
Кырдыгы утары этиэххэ  
Сымыйаны кэннигэр тэбиэххэ,  
Санаабытын сайа этэн  
Толкуйу толору кэнэтэн  
Сахалар салгыы сайдыабын  
Иннибит хоту барыабын.  
Поэзия кынаттаах ата,  
Муза албан аата  
Айар аартыкка аргыстастын  
Өрөгөй өрүү кыттыстын.  
Талаан таһым үрдээтин!  
Айар куттаах үксээтин!

Хоноонум тылын  
Хонууттан хомуйабын,  
Сэдэх сибэккени  
Көрдөөн булбуттуу.  
Ырыам тылын  
Ыйданаттан ылгыбын,  
Ый күндү тааһыгар  
Сонуччу тайаммыттыы.  
Тойугум тылын  
Толоонтон толоробун-  
Саха удьуора буоламмын-  
Аан айылҕалыын алтыһаммын.

## НАМ СИРЭ

Сыспай сиэллээх  
Сылгы көлөлөөх  
Сытыы муостаах  
Сүөһү баайдаах,  
Налыы хонуулаах  
Нүөл ходуһалаах,  
Набыл майгылаах  
Нам тойонтон,  
Энгээркэй санаалаах  
Энсиэли хотунтан  
Эбиллэн-элбээн  
Силис тардан  
Ситэн силигилээн,  
Нам үтүө сирин  
Энсиэли хочотун  
Хотуун дьонноро  
Түн былыргыттан  
Дьыбардаах дьыллартан  
Олорон, дьаһанан  
Этэннэ кэллэхпит  
Суолу тэллэхпит.  
Үгүс көлүөнэлэр  
Энсиэли хочотун

Үтүөтүн биллэхпит  
Үгүстүк эбилиннэхпит.  
Уот да кураанга  
Оттотор хотооллоох,  
Угут да дьылларга  
Обустарар кырдаллаах,  
Нам сириин буоруттан  
Үтүмэн үйэлэргэ  
Үгүс быйан баһылыннаба  
Үүт үрүйэ ыаннаба  
Саха барахсан  
Аһаан абыраннаба.  
Элиэнэ Эбэ хотун  
Энгиэли киэн хочотун  
Собуруу аартыгыттан  
«Үс сэргэ» аттыттан  
Киэн-куон  
Нам сириин  
Дуоһуйа көрөммүн  
Нохтолоох сүрэжим  
Олуһун долгуйда.  
Бу улуу көстүүттэн  
Бу сүдү кэрэттэн  
Иэйии уһугунна  
Бу хоһоонум сурулунна.

### БАСТАКЫ ХОМУСТААХ

Өлүөнэ Эбэбит  
Салаатын биэрэгэр  
Энгиэли хочотун  
Үтүөкэн сиригэр,  
Олохпут тэтимин  
Тэнгэ сырсан  
Олорор-сайдар,  
Үүнэр-үрдүүр  
Таптыыр дойдубут  
Бастакы Хомустаах.  
Үлэһит үгүс,  
Үөрэхтээх элбэх,

Оҕо-аймах  
Ыччат сэргэх,  
Билиитэ бигэ  
Кэскилэ кэрэ  
Таптыыр дойдубут  
Бастакы Хомустаах.  
Кэлэр кэмнэргэ  
Үүнэр үйэлэргэ  
Үтүө санаабыт  
Кэрэбэ таластын,  
Сырдык өйбүт  
Үрдүккэ тардыстын,  
Хомустаабым сиригэр  
Дьоллоох дьонугар.

### ЫЙДАНА

Уу-чуумпуга  
Уу килэрийэр,  
Уу нуһаран  
Уу урсунугар  
Туолбут ый  
Күлүгүн көрүнэр,  
Күөл күөнүгэр  
Сөгүөлээн төкүнүйэр.  
Күөбүнэн толбонурар  
Ыйдана сырдыгар  
Түүннү айылба  
Нуурайа нусхайар.  
Хойуу хомустаах  
Хомустаабым күөлүттэн,  
Туруору сыырдаах  
Эниэтин үрдүттэн  
Түүннү айылбаны  
Дуоһуйа көрөбүн  
Астына сөбөбүн.

## ӨБҮГЭМ ОЛОҮО

Ордугургуу саныыбын  
Өбүгэм олобун,  
Түһээн көрөбүн  
Төрөөбүт үөскээбит  
Төрүт дойдум  
Түн былыргытын,  
Торбо күөх  
Талыы сайынныгытын.  
Күөгэйэ долгуннулар  
Күөллэрин-элгээннэрин,  
Курустааллыы дьэнкэрэр  
Күнгэ күлүмнүүр  
Көбөрөр ууларын,  
Кырдалга кыгалыктар  
Кынтайа үнкүүлүүлэрин,  
Күөлгэ кубалар  
Кылбаара усталларын  
Кус-хаас аймаба  
Күһугуруу көтөрүн.  
Ханан да тэпсиллибэтэх  
Күөх ходуһа  
Суугунуу долгуйарын.  
Сыһыга сылгылар  
Көнүл сылдыалларын,  
Ханан даҕаны  
Бадараана суох  
Ыллык суол  
Субуяа тыргыларын...  
Уһуктан кэлэбин  
Ордугуу саныыбын  
Түн былыргы  
Өбүгэм олобун.

## ЫһыАХ ЫРЫАТА

Төрөөбүт-үөскээбит  
Төлкөбүтүн түстээбит  
Сахабыт сиригэр  
Киэн-нэлэмэн иэнигэр,  
Самаан сайыммыт  
Чэчирээн чэлгийдэ,  
Мүөттээх салгыммыт  
Минньигэстик илгийдэ.  
Айар-тутар  
Айгыр-силик  
Айылба барахсан  
Күөх солконон  
Суугунуу сууланна.  
Арылылар сырдык  
Ача күөх алааспыт  
Араас сибэккинэн  
Ситэри симэннэ.  
Быйаннаах дьылбыт  
Быйыл эмиэ эргийдэ  
Үтүө сайыммыт чэлгийдэ.  
Хойуу оттоох хонууга  
Хоробор-хонобор муостаабы  
Хотуулаахтык иитиэбин!  
Сырылыыр сылгы  
Кырылыыр кыыннар  
Уохтаах кымыһы  
Ыһыахпытгар иһиэбин!  
Омобой обонньор саҕаттан  
Оонньуур оһуокайы  
Оройуттан тутуохайын!  
Эллэй эһэбит эрдэхтэн  
Этиллэр эһиэкэйи  
Энэриттэн ыһыахайын!  
Самаан сайын кэлбиччэ  
Өрө күүрэн үөрбүччэ  
Сайаҕас сахам дьонугар  
Уруй-тускул буолуохтун!  
Ураанхайым омуга  
Үксүү-элбии туруохтун!

## ОТЧУТ ЫРЫАТА

Сииктээх салгыммыт илгийдэ  
Быйаннаах сайыммыт эргийдэ,  
Үүнүүлээх ходуһабыт долгуйда  
Күргүөмнээх үлэбит оргуйда.

Сытыы ыстаал хотуурум  
Күн уотугар килбэнниир,  
Чээлэй күөх сииктээх отум  
Охсуллан-охтон элэнниир.

Охсуллубут от ньүөл сытыттан  
Сүрээбим-быарым сымнаата,  
Сайынны өнүрүк куйаастан  
Тиритэн көлөһүн бычыгыраата.

Күөх сайын быйаньттан  
Үөрэ-көтө охсуоххайын!  
Самаан сайын үтүөтүттэн  
Кыайа-хото оттуохайын!

## КУЙААСКА

Күлүмүрдэс күннэ  
Үтүө да түгэннэ,  
Сыламнас сылааска  
Сырылас куйааска,  
Сөрүүн ууга чомполоноор  
Сөрүүкээн дьоллоноор,  
Сөтүөлүүр-көрүлүүр  
Итии кумахха  
Үнкүрүйэр-күөлэнийэр  
Тоҕо баҕас кэрэтэй,  
Эриэккэһин эбитэй.  
Сүрэхтиин сөрүүкээтим,  
Төбөлүүн дьэнкирдим  
Сэниэ-күүс эбилиннэ,  
Сылаа-сылба  
Кэннибэр тэбиллиннэ,  
Хотуурбун туттум  
Эмиэ оттуу ойдум.

## АРДАХ КЭННИТТЭН

Халлаан халлан  
Ардах уурайда,  
Сир ийэ сиигирэн  
Арылыа нуурайда.  
Кууран-хатан  
Утатан турбут  
Айылҕа барахсан  
Ардахан абыранна,  
Быйан уутунан  
Астына суунна.  
Дьэрэкээн кустук  
Киэн халлааны  
Курдуу кууста -  
Араас өннөөх  
Сүүнэ аанһал  
Дьэрэлийэ оонньоото.  
Сылаас салгын  
Сиигирбит сиртэн  
Илибирэс дьэргэлгэн буолан  
Дьиэрэнкэйдээн тэйдэ  
Сирилэс сиккиэр  
Сипсийэ сирилээтэ,  
Ханна эрэ ыраах  
Этин ньирилээтэ,  
Мүөттээх салгын  
Түөспүн толордо,  
Талах чыычааҕа  
Тойугун тардаары  
Үөл үөккэ олоордо.  
Өлбөт мэнэ ууга  
Ардах абыраллаах  
Быйаннаах ууга  
Орто дойду олобун  
Тупсарар да буоллаҕа.

## КҮНҮН

Айар-тугар, улуу Айылбам,  
Сайынны күүх дуолун уларыттан,  
Күлүмнүү-дыримнии дьэргэйэн  
Көмүс көрүнгүнэн көһүннэ санаттан.

Эргийэ, эргиччи саһара сандаарар,  
Күн уотугар күлүмнүү күндээрэр,  
Оо, күүтүүлээх көмүс күһүн  
Эн кэрэнг эгэлгэтэ үгүһүн.

## КЫҤЫН

Түү курдук элээрэн  
Түһэр хаар тэлээрэн,  
Тула барыта ырааһырда  
Туналыһа кылбаарыйда.

Санаалыын көнньүөрдүм  
Дууһалыын үөрдүм,  
Ыраас-чабыл хаартан  
Чэбдик-сөрүүн салгынтан.

## ХААР

Сыйа түстэ  
Сылаас ытыспар  
Сымнабас түү хаар.  
Үрүн көмүс кыырмаба  
Күлүм тыгаат умулунна  
Тута ытыспар уулунна.  
Кыырайар кыырмах хаар  
Үрүн көмүс ыһыба  
Үөһэттэн оһуордуу онһуулан  
Сир ийэбит кырсын  
Кырса суорбанынан үллүйдэ,  
Түү көбүөрүнэн бүрүйдэ.

## САНДАЛ СААС

Сандал сааспыт  
Салаллан кэллэ,  
Күлүмнэс күммүт  
Күлүмнүү күллэ.  
Күөгэйэр үрдүккэ  
Күөрэгэй чыычаахпыт,  
Көңүллүк да, дайабын  
Кэрэ дьикти музыканы  
Көхтөөхтүк да, айабын.  
Кырдалга, харалдыкка  
Ньургунуннар быктылар  
Кырачаан күн буолан  
Тырымныы тыктылар.  
Мутукча сытынан дыргыйар  
Көбөрө долгуйар тыаба  
Кэбэ көтөр  
Кэрээбэккэ кэбийэр.

## ЭДЭР СААС

Сааскы сырдык мичээрдээх  
Сылаас-ыраас күннэрдээх  
Үөрүү-көгүү ырыалаах  
Үрдүккэ талаһар ыраалаах  
Эдэр саас  
Эдэр саас!  
Күүстээх таптал күүрөөннөөх  
Көңүл санаа күүрүүлээх  
Үөрэххэ-билиигэ дьулуурдаах  
Үлэбэ-хамнаска тулуурдаах  
Эдэр саас  
Эдэр саас!  
Чэгиэн-хатан күлүүлээх  
Чэбдик дьоллоох түгэннээх  
Сибэкки дьөрбөгө тутуурдаах  
Сэргэх-сэмэй майгылаах  
Эдэр саас



Эдэр саас!  
Сайдар-үүнэр кэскиллээх  
Сахам ыччата эрчимнээх  
Эрэллээх бигэ хардыллаах  
Эриэккэс кэрэ дойдулаах  
Эдэр саас  
Эдэр саас!

### САНА ДЬИЭ

Чиргэл тиит маһынан  
Тэнник, ыраастык суоруллан,  
Саас-сааһынан ыпсарыллан  
Сана дьиэ тугуллан,  
Тоҕо үчүгэйэй дьэндэйэн!  
Ыраахтан көстөр дии  
Өссө тупсан, кэрэтийэн.  
Сылаас дьиэ –  
Киһи ичигэс уйата  
Дьингэр, онтон тутулуктаах  
Доруобуйата.  
Хаһан да тэстибэтин хоруобуйата,  
Адьаһын айгыраабатын акылаата.  
Алаһа дьиэбит иччитин  
Кыһыл бытык уот эһэбитин  
Арыылаах саламаатынан  
Айах тутан күлүмнэти×,  
Дьиэбит үйэ тухары туруохтун!  
Уруй-тускул буолуохтун!

### САХАМ ДЬАХТАЛЛАРЫГАР

Эһиги чабыл хараххытыгар  
Күн күлүмэ суһумнуур  
Саһарбалыы тэтэрэр иэдэскитигэр  
Сааскы күлүм мичээр оонһуур.  
Сахам нарын дьахталлара  
Айылбам ураты айыылара  
Биһиги сирдээби танараларбыт

Биһиги уйаҕас тапталларбыт.  
Сааскы кэрэ бырааһынньыкка  
Эһиги санаабыт көннүөрдүн  
Бу үтүө түгэннэ  
Эһиги дууһабыт үөрдүн.

### МАННАЙГЫ ТАПТАЛЫМ

Маннайгы хаарды  
Сырдык, ыраас  
Маннайгы тапталым  
Умнуллубат кустуга,  
Умуллубат сулуһа  
Билигин да сыдьаайар,  
Санаабыт сырдатар.  
Тунуй сүрэбим  
Туймаардар иэйиитэ,  
Ыраас ыра санаас  
Ымыгы чыычааҕа –  
Маннайгы тапталым.  
Сааһыран олорон  
Саймаарыйа саныыбын,  
Хойукку хоһооммун  
Эйиэхэ аныыбын.  
Билигин даҕаны  
Эйигин сэгэрбин,  
Истинник таптыыбын.  
Тингийэр сүрэбим  
Тингиргиир ритмэ  
Иэйэр дууһам  
Намылһайар матыыба,  
Саныыр санаам  
Сандаарар сарыала,  
Өйүм-санаам  
Өрүкүйэр тойуга –  
Маннайгы тапталым.

\*\*\*

Таптаабыт харахтан  
Ордук кэрэ, үчүгэй  
Бу олоххо баарын билбэппин,  
Кэрэ харах көрүүтүн  
Отой олох сирбэппин.  
Субулар суһооххун сыыйаммын  
Тарбаҕым быһыһынан тарыбын,  
Долгуйан истинник санааммын  
Иэдэскиттэн оҕолуу сыллыбын,  
Дууһам кылын таарыттаран  
Эһпэйэ үөрэммин ыллыбын,  
Хоһоонум тылыгар холбооммун  
Туойабын эйигин дьоллооммун.

### ЭЙИЭХЭ КӨРӨБҮН

Үтүө дьахтар,  
Далбар хотун,  
Кэрэ мөссүөн  
Мунутуур чыпчаалын  
Эйиэхэ көрөбүн.  
Дьахтарды ураты  
Нарын дьүһүнүн,  
Умсугуйар күүһүн,  
Абылыр аналын  
Эйиэхэ булабын.  
Кэрэ дьахтар  
Дьүһүннээх үтүөгэ,  
Кэрэ дьахтар  
Сибэкки кэриэтэ  
Намыһын арыяабын.

### ХОБУЛУК ТЫАҤА

Кытаанах таас суолга  
Хобурук тыаҥа  
Уратытык иһиллэр  
Чуолкай тэн тэтимэ  
Чуордук бэриллэр.

Эргиллэн да көрбөккө  
Сүрэхпинэн сэрэйэбин,  
Курдатты билэбин.  
Чүмэчили көнө  
Дылыгырас унуохтаах,  
Үчүгэйкээн толору  
Көнө атахтаах,  
Маннык эрэ, кини эрэ  
Чуолкайдык хаамыахтаах.

### АХТЫЛҔАН

Эйигин көрүстэрбин  
Долгуйа үөрдэрбин,  
Эн имигэс биилигин  
Сэрэнэ куустарбын  
Эн обуйук уоскун  
Уурайбакка уураатарбын.  
Сылаас издэскин  
Сылайбакка сыллаатарбын  
Суохтаабыт дууһам  
Уоскуйуох этэ,  
Умайар сүрэмим  
Сойуох этэ.

\*\*\*

Лирам кылын таарыйан  
Хоһоонум хомуһа тыаһаата,  
Санаам ситимэ дьэнкэрэн  
Иэйии музата оонньоото.  
Дьэнкир салгын дьиэрэнкэйдээн  
Дьэргэлгэн кустуга дьиримнээтэ,  
Хаарбыт үрдэ күлүмүрдээн  
Сааскы кэмминэн эбэрдэлээтэ.  
Хойуу кыламан быһыһынан  
Көрөбүн дьикти сылааһынан,  
Таптальынан толору сүрэхпин  
Ураты уйабастык нүөлүтэн.

Эдэр сааспыт тапталынан  
Сааскы кэммит дьүөрэлии,  
Сирдээби олохпуг аналынан  
Айабын хоһоонунан эбэрдэлии.

\*\*\*

Саһарар сабабы одуулаан  
Сыдыаайар сырдыкка тахсабын,  
Көбөрөр халлааны унуордаан  
Куугунуур куйаарга умсабын.  
Сунумнуур сулустар уоттарын,  
Сырдыргыыр кыымнарын ыһаллар,  
Сыдыаайар-сырдыыр уохтарын  
Сир ийэм дьонугар ыгталлар.  
Туспа, ураты туруктан  
Утуйан турбуттуу уруктан  
Сирдээби олохпор төннөбүн,  
Тулабын сангалыы көрөбүн.

\*\*\*

Отонноох күөрчэби ыспытты  
Киэһээнни былыт кыһар,  
Киирэн эрэр үрүн күммүт  
Көмүс уахтарын ыһар.

Чэбдик, сөрүүн сиккиэр  
Баттахпын нарыннык үрэйэр,  
Сэгэрим сылаас тарбагынан  
Илиибин намчытык имэрийэр.

Хойуу суһуох оргууй  
Кэтит түөспэр түстэ,  
Истинтэн истинг ийии  
Сүрэхпин, сүрбүн долгутта.

## САНААМ БЫЛЫТА

Сөбүлүүр сүрөбим,  
Уйадыар уйулҕам,  
Таптыыр дууһам  
Дьэрэлийэр дьэргэлгэн,  
Дьиримниир тумарык -  
Санаам былыта буолан  
Эйиэхэ тийиэбим  
Эн түүлгэр кириэбим,  
Сэрэнэ кууһуобум,  
Сэмэйдик ууруобум,  
Туспа да сырытгарбын  
Эйигинниин буолуобум.

## КӨРСҮҮҮ

Эдэр сааһым  
Эймэнитэр тапталын-  
Эйиигин сэгэрбин  
Сонуччу көрсөммүн,  
Үлүскэн үөрүү  
Сардангалаах кустуга  
Уобуруччу курдук  
Курдуу кууста,  
Тулам барыта  
Көмүстүү тубуста.  
Сааһыра барбыппын  
Саарбахтыы барбакка  
Чөл тапталым  
Чөнгөрүйэр чүөмпэтигэр  
Өйбүн сүтэрэ  
Умайа умустум.

\*\*\*

Төһөнөн сааһырдабым аайытын  
Күн сирин күүскэ таптыбын,  
Олох туһунан хоһооммор  
Үгүс намчы тыллары аныбын.  
Элэс гыммыт эдэр сааспын  
Олус да күндүтүк саныбын  
Күн-дьыл элэстэнэн ааспытын  
Күнтэн күн сөбө маныбын.  
Орто дойду олобо барахсан  
Күндүгүн, кэрэбин, дыктигин,  
Сидьинтэн-албынтан арахсан  
Сир кинитин сырдыкка сирдиигин.  
Олобум долгуна соробор  
Сүннүбүн, сүһүөхпүн мускуйар  
Мунгатыйбаппын отой дьылбабар,  
Кэмсиммэппин адьаһын олохпор.  
Бэйэм бэйэбинэн буоллабым  
Ханнык да күнгэ, түгэнгэ  
Кур бэйэм кубулуйбаппын  
Курус, кэрэгэй да кэмнэ.  
Муус сүрэхтээх киһийдээн  
Тааһырбыт дууһа диэххит,  
Ол да буоллар дьин иһэ  
Иэйэр дууһалаахпын дэнэбин.

### ХОҞООН ТУҞУНАН ХОҞООН

Хоһоон тылынан сангарыы  
Иэйэн сана аллайыы  
Соботох киһи түбүгэ  
Араас буолар түмүгэ.  
Хоһоон олох философията  
Хоһоон тыл экономията  
Абыйах тылынан этии  
Киэн санааны биэриитэ.  
Хоһоон хоһуйуу  
Туспа дуоһуйуу  
Айылҕа биэриитэ  
Алып тылы ингэриитэ.

### ЫРЫА ТУҞУНАН ЫРЫА

Чуор чуолкай куолаһа  
Чуо сүрэхпэр сөнпүтэ,  
Ырыа алыптаах матыыба  
Өйбөр көбөн кэлбитэ.

Ырыа истинг тыына  
Киһи дууһатын дуоһутар,  
Ырыа намыын тэтимэ  
Өйү-санааны уоскутар.

Ыраас ырыа барахсан  
Дьэнкир курдары куттааххын,  
Дьону-сэргэни абылыр  
Сүдү-сүнкэн күүстээххин.

### САХАМ ТЫЛА

Сатаан сааһылаан  
Сахалыы санардахха,  
Хомобойдук хоһуйан  
Хоһоон айдахха,  
Ыраастык ыпсаран  
Ырыа ыллаатахха  
Ураты уускун сахабыт тойуга.  
Түүрк омуктан силис ылбыт  
Иһиттэн илбистээх  
Кырдыбаас тылбыт  
Сүнкэн кыахтаах,  
Сүдү күлүүстээх  
Айар дьонно анабыл күлүүстээх.  
Төрөөбүт төрүт тылга таптал,  
Иитилибит ийэ тылга ытыктабыл-  
Омукпут иннигэр ыраас чиэспит,  
Сахабыт норуотугар ытык иэспит.

## ЫТЫК ЫЛДЬААҖА

(И. Е. Винокурова)

Ылдыаа көнүл иһин дыккүөрүгэр  
Ынырыктаах охсуһуу мөккүөрүгэр  
Ыччат сааһыгтан суолу тэлбитэ,  
Ыарахан сэрии тыйыһын билбитэ.  
Сут-кураан, уот-сэрии  
Суостаах сылларыгар,  
Дыбардаах дылларыгар  
Салайар үлэбэ сатабылын көрдөрбүтэ,  
Сахатын дыонун үгүстүк өрүһүйбүтэ.  
Хорсуннук көмүскэспитэ Баһаарыны  
Хоодуоттук өрүһүйбүтэ үс классигы,  
Киксэн-баайсан үлэтиттэн уһулбуттара  
«Кири-хоһу» үрдүгэр купшуттара.  
Олоһор үгүс моһолу тулуйбута  
Очуру, туоратыны уйбута,  
Булгуруйбат модун санаатынан  
Бойобуой чизһинэй майгытынан,  
Өксөкүлүү хорсун Нам уолун  
Өлбөт-сүппэт бэлиэ суолун  
Норуота сүгүрүйэ ахтыаба,  
Ыччата ытыктыы таптыаба.

## НИКОЛАЙ РЫКУНОВКА

Элиэнэ Эбэ хотун  
Энсиэли хочотун,  
Килбэйэр киинигэр  
Нам үтүө сиригэр,  
«Отуу уотун» күөдьүлпүт  
Үгүс дыону түмпүт,  
Санаатын эппит  
Көрүүтүн тэниппит.  
«Ленин суолугар», «Энсиэлигэ»  
Бэчээттээн үөрдүбүт  
Эрэл кымын сахпыт

Үтүө поэһытын  
Ырыкынап Ньюкулайы  
Албан аатын  
Үйэлэргэ тэнигиэбин,  
Кэрэ киһини кэриэстиэбин.  
Ньюкулайбыт эппитинии  
Сэмэйдик сэрэппитинии,  
«Доботторуом олоруобун»,  
Тонголохпутун кумуна  
Поэзия чэчирин тула»

## ӨКСӨКҮЛЭЭХ ӨЛӨКСӨЙГӨ

Суолу тэлээччи,  
Тылы чинчийээччи,  
Сананы сағалааччы  
Реалист суруйааччы.  
Уһулччу учуонай  
Өксөкүлээх убайбыт  
Өркөн өй улуута,  
Уус тыл чулуута.  
Самныбат саргылаах  
Сахатын норуота  
Сайдарын туһугар  
Санаатын уурбута.  
Айар тылбыт  
Абатынан буолбута,  
Суруйар идэбэ  
Акылаат уурбута.  
Улуу убайбытыгар  
Өксөкүлээх Өлөксөйгө  
Үйэлээх таптал!  
Үтүмэн махтал!

## ТАЛЛАН БҮРЭБЭ

Талыг поэт Таллан  
Айар аартыга арыллан  
Поэмата, хоһооно тангшлан  
Айбыга, суруйбута табыллан.

Суруйар кута иэйэн  
Сулунунан, куйаарынан эргийэн  
Төһнөрө хоһоону хомуян,  
Төрүт сиригэр төһнөн  
Таабырын поэт Таллан  
Ыраагы көрөрдүү таалан,  
Сымара бюһа сөһпүтэ  
Сылаас тыһыһынан илгийбитэ.

## АРБЫЫТАҢА

Аабабын Арбыыта хоһооннорун  
Сөбөбүн дьоһун дьобурун,  
Илбистээх уус тыл күүһүн  
Булбут эбит арийар күлүүһүн.

Тийэйэн кэлинг, сүдү талаан  
Үгүс сыллары курдары туораталаан,  
Сахалы сангалаах ураанхай ууһугар  
Буолбатын Эн! Туора талаан.

Үүнэр үйэлэри, кэлэр кэмнэри  
Аһары түһүөн, улуу пэйээт  
Хара балыыр харанга былыта  
Күн бүгүн халбарыйда эбээт.

## СУРУЙААЧЧЫ, ДРАМАТУРГ ХАРЫСХАЛГА

Ааспыт кэм аартыктарынан  
Оспут омоон суолларынан,  
Сири-сибири сиксигинэн  
Кытай, дьоппуон сирдэринэн  
Түбүктээх айанга сырыттын.  
Саха саарына Манньыаттаах уола  
Сүтэ-сүтэ көстөр суола  
Күүстээх санаабын күүркэттэ  
Ыраах айанга тиэтэттэ.  
Түбүктээх үлэ түмүллүүтэ  
Дьоһуннаах сорук үөрэтиллиитэ  
Кинигэ буолан суруллуута,  
Испиктээхил буолан туруута,  
Норуот дьүүлүгэр тахсыта  
История кырдыгыһын туолуута.  
Саха суруйааччыта Харысхал  
Саха дьонуттан махтал,  
Аабааччыларгыттан айхал,  
Хомустаахтартан хайҕал!

## МАСТАРДЫҤААЧЧЫЛАР

*Мас-реслинг маастара Н.Э.Константиновка*

Тон маһы  
Тоһута тыһтар,  
Ириэнэх маһы  
Ибили тутар  
Толору быччыһнаах  
Толуу уолаттар  
Уун-утары  
Охостон олорон  
Чирэйэ-чирэйэ  
Өрүтэ-мэһийэ,  
Түллэ-түллэ,  
Үллэ-үллэ  
Хатын мас  
Хачыгырыар диэри

Быыпшаста тардыһаллар,  
Тэбинэр хаштаһынга  
Сүүрэн лабыгыраталлар,  
Хайалара даҕаны  
Кыайыахча кыайбат.  
Ылыахха ылбат  
Дьэ, бу баар  
Иэмэх талахты  
Эти-хааны имитиһии  
Киил масты  
Кытаанах киирсии  
Дьулуурдаах-тулуурдаах  
Булгуччу кыайыахтаах  
Дьиннээх эр бэртэрин  
Күөн көрсүһүүлэрэ.

## II

Сытыы кылыс тыллаахтар  
Суруйар аналлаахтар,  
Тылы-эрэи мускуйан  
Үөл талахты иэбэн  
Ох онгостон ыталлар,  
Уот харахха табаллар.  
Ол иһин-  
Сүдү күүстээх-  
Тыл анабыл күлүүстээх...

\*\*\*

Сангарар тылым сатата  
Салгын устун сатараатын.  
Этэр тылым эрчимэ  
Этин буолан ньирилээтин.  
Сытыы кылыс тылым  
Чабылҕан курдук курбуулаатын.  
Этэр тылым эгэлгэтэ  
Үөл талахты иэбиллэн  
Ох буолан сурулаатын.  
Ыйылыы көтөр  
Ытыллыбыт оноҕостуу  
Сурулуу көтөр  
Сур соноҕостуу,  
Мин тохтор тойугум көтүөхтүн  
Бар дьонум сөпкө өйдүөхтүн.

## БААННЫККА

Ыһыыга үлэлиир Өлөксөөн  
Олуһун даҕаны киртийдэ,  
Өрөбүл күн дьэ, өрөөн  
Баанныкка сууна тийдэ.  
Суунар өнгө ыараан  
Уон тыһыынча буолбут,  
Онтон көхсө кыараан

Киһибит олуһун соһуйбут.  
Дуоһунаһын боччумнук толорон  
Хассыыр мотоллон олорон:  
«Быһа хамнастан тутулар  
Онтон дьэ, тутун тулар?»  
Өлөксөөн арыый уоскуйда  
Үөһэ-аллара тыынна,  
Иилистэ киртийбит баттабын  
Илистэ дэлби суунна.  
Кирдээх үлэлээх Өлөксөөн  
Нэдиэлэ аайы сайҕанна,  
Биир үтө күн дьэ  
Хамнаһын ыла аттанна.  
Хаасса айабын өнгөйдө  
Илии баттаары төнкөйдө,  
Олуһун диэн өмүрдэ  
Кэннин диэки тэмтэрийдэ.  
Хамнаһын дуомун бүтүннүү  
Тугу даҕаны ордорбокко,  
Барытын суунан кээһээхтээбит,  
Бүтүннүү баанньыкка эһээхтээбит.

### АРЫГЫ АЛДЬАРХАЙА

Ураанхай омуҕун  
Сахам дьонун  
Итирдэр утах  
Иннэри ииртэ  
Иэдээннэ тиэртэ.  
Сухуой сокуон  
Адьаһын абыраабата,  
Бопсуу-хаайсыы  
Ончу туһалаабата.  
Омук арыгытын  
Сонурбаан амсайабыт,  
Эмиэрикэ пиибэтин  
Элбэхтик иһэбит.  
Таптаһыылаах киинэни  
Таттаран көрөбүт  
Ону үкчү түһэрэн

Үлүһүйэн үтүктэбит.  
Бастын учуутал  
Дьоһун оруолун  
Видик киинэ  
Чахчы солбуйда,  
Боевик, ужас,  
Эротика, порнуха  
Оҕлоро төбөлөрүн  
Үлтү буккуйда,  
Куһаҕанна кучуйда.  
Эмиэрикэ баайдара  
Омук тойотгоро  
Дьаттаах арыгынан,  
Сүлүһүннээх табаабынан  
Сэриилээн эрэллэр  
Күлүктэригэр имнэнэллэр.  
Аҕыйах ахсааннаах  
Сахам дьоноо!  
Эстимэн, сүтүмэн  
Арыгы, табах  
Дьааттаах дьаллык  
Туманнаах угаарыгар  
Төбөн оройунан  
Ончу түһүмэн.

### ДЬААТ ДЬАЛЛЫ ДЬАЛБАРЫЙДЫН

Тардыбат оһохтуу буруолаан  
Тардаллар оҕолор табаагы,  
Иһэллэр арыгыны боруобалаан  
Итирэр хайдабын билээри.  
Сыйа-бааһа уччуйан  
Субуота аайы иһэллэр  
Уоттаах утахха убанан  
Өйө суох итирдэллэр.  
Оҕо дьоннор, өйдөөн!  
Арыгы-табах буортутун,  
Ыччат дьоннор ыраналаан  
Арыгыттан араһар уустугун.



Эдэр-сэнэх эрдэхтэн  
Эрдэ-сылла иһимэн!  
Ол-бу арааска көбүйэн  
Дьаат дьаллыгар бэринимэн!

\*\*\*

Иитиэхтээбит иэйиим  
Эт мэйиибэр сөнгөн,  
Ыанньыйбыт санаам  
Хоһоон буолан көбөн,  
Кумаабыга суруллар,  
Үөр хаасты субулар.

\*\*\*

Көрдүм ойууну:  
Дүнгүрдээх ойууну.  
Турукка киирэн  
Аартыкка ойууну.

\*\*\*

Табах тардыы,  
Арыгы иһии-  
Бу бытааннык  
Бэйэбэ тийинии.

\*\*\*

Бөлүөстүгэс тылгынан  
Хоһоон аахпаккын,  
Көлөттүгэс өйгүнэн  
Хоһоон айбаккын.

\*\*\*

Уу кирэ түгэбэр сөнгөрүнүү  
Сорох киһи дуунатын түгэбэр  
Хара дьай санаа сөнгөөччү,  
Онто арыт - көбөөччү.

\*\*\*

Дьахтара суох дьиз  
Оһоҕо суоҕун кэриэтэ,  
Ону мин эһиэхэ  
Тоһоҕолоон этиэм этэ.  
Мээнэбэ эппэттэр  
Дьиз - оһохтоох  
Киһи - ойохтоох буолуохтаах.

\*\*\*

Тэпсиллибит суолга  
Туох даҕаны үүммэт,  
Сыры дьахтарга  
Кэнчээритэ да өнүйбэт.

\*\*\*

Былааһы-Сэбиэккэ!  
Барарбыт тоһоойу эбиэккэ,  
Былааһы-баһылыкка!  
Барабыт татым аһылыкка!

\*\*\*

Аһыҥа бууга  
Абыс мөһөөх,  
Тооппоор бууга  
Тоҕус мөһөөх,  
Баҕа бууга  
Балтараа тыһыынча  
Диир кэмнэрэ  
Кэллэ дии, быһыыта.

\*\*\*

Табахсыт кыыһы сыллаабыт,  
Пепельницаны да сытырҕалаабыт  
Биир диэтэххэ -  
Омуннаах да буоллар оруннаах.

\*\*\*

Сэбиэскэй былааспыт суулунна  
Суох буола, уота-күөһэ умулунна,  
Дьиикэй ырыынакка киирдибит  
Дьинэр албыннааһынынан иирдибит.  
Сыана да сыана  
Сыанан аҕаабат сыана  
Күн-түүн ыарыыр  
Көхсү-көбүс кыарыыр.

\*\*\*

Түһэр хаардыы чэлчэкистик  
Дэгэйэ дугунан иһэбин,  
Сэгэччи көрбүт сэгэрим  
Оо, мунура суох кэрэбин!

\*\*\*

Кытаанах тимири  
Кытардан таптайаллар,  
Кингнээх киһини  
Кытара кыыһырдан кыайаллар.

\*\*\*

Куурусса кынаттаах эрэри  
Ыраах көппөт,  
Дьахтар өйдөөх эрэри  
Сир өппөт.

\*\*\*

Сүдү сис хайаны  
Көрөбүн ытыктыы, сүгүрүйэ.  
Хас сыл, төһө үйэ  
Турдабын эн, Ытык Хайа...

\*\*\*

Уоспутунан силимнэһэ силбэһэн  
Унга-таала уураһабыт,  
Харахпытын симэн  
Таптал тыгытынан  
Талбаара устабыт.

\*\*\*

Орто дойду олобор  
Өһөс санаа соробор  
Үчүгэй өрүттэрдээх,  
Эр санааны эрэйэр  
Эриирдээх күннэрдээх  
Кытаанах түгэннэрдээх.

## ИНСЭ ЫАРЫЫ

Иннэ суох истэххэ  
Кэмэ суох кэтэртэххэ  
Искэ-үөскэ инэн  
Эккэ-хаанга хаалар,  
Инсэ ыарыы буолан  
Арахпакка аалар  
Дьаар-дьаллык дьаата  
Эт мэйиини сүүйэр  
Бэрдэ суох олох  
Инникини түүйэр.

## АНЫГЫ ДЬАХТАЛЛАР СЭТТЭ МЭТИРИЭТТЭРЭ

(Пародия)

### 1 мэтириэт

#### Дьылабыай дьахтар

Хонор хаасты  
Хоноччу туттубут  
Хотун хаан көрүгүтөөх,  
Сааһын тухары  
Салайар үлэбэ  
Үлөлээбит кэриннээх  
Ас-танас инмит  
Арыы-сыа ньалбарыйбыт  
Өн-тот көстүүдээх  
Үтүө-мааны көстүүмнээх,  
Хаамардыын-сиимэрдийин  
Туттардыын-хаптардыын  
Боччумнаах-оттомноох,  
Тыла-өһө ылыннарыйлаах  
Саната-ингэтэ ыйааһыннаах,  
Аныгы айдааннаах үйэ  
Араас албастарыгар  
Эрбии биитинии  
Тэннэ эриһэр  
Дьиннээх хотун хаан  
Дьылабыай дьахтар.

### 2 мэтириэт

#### Коммерсант

Улуу Кытай омугун  
Талбыт табаарын,  
Икки илиитэ  
Эриһиннэлии уунуор диэри  
Суумка, танабас бөбөгүн  
Соскойдоһон-сыскайдаһан  
Массынааттан массынаба  
Мэнэйдэхэн олорсор.  
Дэриэбинэ дьахталларын  
Мэйиилэрин сүүйтэлиир.  
Биир көтииттэн

Тэһэ барар,  
Биирдэ сууйбаттан  
Хайа ыстанар,  
Уу чалахайыны  
Кэбирэх танаһын,  
Бэйэбит билэбит  
Хайдах табаарын  
Атыылаан айбардырын.

### 3 мэтириэт

#### Хобуоччу

Атаһын төбөтүгөр  
үмүрүччү үктэнэн  
Сыбдыа сылдыан  
Ыалы кэрийэр.  
Отон саба оччугуйу  
Обус саба онгору  
Омуннаан кэпсиир,  
Куоска саба кыраны  
Тиигир саба тэнитэн  
Оннук үһү диэн  
Үһүйээн онгору  
Үлүннэрэн үлэһинтэр.  
Хобу-сиби хомуйар  
Холбоһор кулгаахтаах,  
Кырдыгы-ымыяаны  
Таптаан тарҕатар  
Уруктаах уостаах,  
Киһи кулгаабын  
Хайа көтөн киирэр  
Хатыылаах тыллаах,  
Кыһыл тылынан  
Кынааттанан кырыар  
Хон-сип холбуйата  
Үөн-көйүүр уйата.

### 4 мэтириэт

#### Модница

Самыгтын эрэ сабар  
Мини-дьюуппа дуомнаах,  
Бүтэйдии сандаарар  
«Леванте» колготкалаах,  
Эротичнайдык көстөөрү

Сетка куопталаах,  
Тэллэй курдук тэллэйбит  
Тэллэбэр сэлээпэлээх,  
Сахсырба харабыны  
Хара ачыкылаах,  
Үчүгэйдик көстөбүн диэн  
Үтүөмсүйэ тутгубут.  
Хара ачыкытын  
Аргый сэгэтэн,  
Кынат курдук кыламанын  
Кыһанан-мүһэнэн тэрбэннэтэр  
Хааман-сиимэн кэдэннэтэр.  
Ис дууһабын, майгыгын  
Көрүммэккэ-көннөрүммэккэ  
Хайдах да тупсубаккын,  
Үчүгэй буолан көстүбэккин  
Кэрэ буолан кэлбэккин!

**5 мэтириэт**  
**Кик-боксер**

Күлүгээн уолаттартан  
Көрүнэргэ-көмүскэнэргэ  
Кулгаахха да тэбэргэ  
Хара быарга да саайарга  
Кик-боксер кыргыттар  
Дьэ, абытай кыргыттар!  
Манньк кыһы  
Кэргэн ылар  
Мөлтөх киһиэхэ  
Олус кутталлаах,  
Иһэн-аһаан кэллэххэ  
Кэтэххэ да тэбиллиэххэ,  
Орон да анныгар  
Симиллиэххэ-кириэххэ  
Аа-дьуо сөптөөх.

**6 мэтириэт**  
**Күнүүһүт**

Күнү быһа  
Сылайа сыһа,  
Кыһыйа-абара  
Кытара-буһа,  
Эрин эрэйдээх

Тананын бэрийэр  
Сиһилии үөрэтэр,  
Сирийэн көрөр  
Сыттаан ылар  
Уна сыһар.  
Дьэ, добоор!  
Булла эбээт!  
Биир утабы  
Будьурхайы-кытархайы  
Кыланан иһэн кыатанна,  
Хаһыытан иһэн  
Хам барда  
Бэйэтин киэнин  
Буоларын билэн  
Аргый бэттэх кэллэ.  
Ол да буоллар  
Сөп буолбаат  
Сүрүбэ син биир уоскуйбаат.

**7 мэтириэт**  
**Курортнича**

Сыаната ыарахан диэбээт,  
Санаатын олох түһэрбээт  
Саас, күһүн буолла да  
Сэниэ мунһуна,  
Сыа ууллара  
Собуруу дойду диэки  
Сапсына турар.  
Суола сойор, онно онгойор.  
Куртаба ыалдьар аатыран  
Ключевой уунан утахтанар үһү,  
Кубарыйдаба аатыран  
Клюкванан эрэ аһыыр үһү.  
Куурусса курдук тонсуйан  
Киһи да эбиллибэтэх  
Оттой да бэттэх кэлбэтэх.

## ТҮМҮК

Улуу убайбыг Өксөкүлээх  
Өрөбүлүүссүйэ иннинэ суруйбут  
Сэттэ мэтириэттэрэ  
Билинги да бириэмэбэ  
Күүстэрин сүтэрбэттэр.  
Икки атахтаах баарын тухары  
Син-биир дьахталлар  
Араас мэтириэттэрэ  
Баар буола туруохтара.

## ДЬАХТАР БОКСАТА

Дьахтар боксата  
Дьаабы көстүү,  
Охсуһаллар дии  
Толору түөскэ,  
Буортулаах ини  
Искэ-үөскэ,  
Төрүүр-ууһуур  
Аналлаах дьонго.  
Рингэбэ охсуһар  
Туора соһуһар  
Нарын кыргыттары  
Көрөбүн соһуйа  
Сөбөбүн сонһуйа.  
Элбэх ээ,  
Спорт көрүнэ,  
Сылдьын ээ,  
Бэйэбитин көрүнэ.

## ДАБЫЛЫАННЬА ЫГЫЫТА КУМААРДАРГА СОДУЛА (Юмор)

Кабинетыгар олорор быраас  
Эргиччи сырдык ып-ыраас,  
Ыарыһах ынчыктаан киирдэ  
Быһа бырааска тийдэ.  
Эмчит кыралаан кыйытта:  
-Тугун ыалдьар? диэн ыйытта.  
-Оо, олох иэдээн, накасаанньа  
Ынырык улахан дабылыанньа,  
Бырдах кэлэн олордобуна  
Эшпиттэн тумсунан обордобуна  
Аһаан абыранаары алдыанар  
Иһэ тута хайа ыстанар.

## ХАРА КӨМҮС

Туох буолуобай  
Мөссүөнүн мөкүтэ,  
Дьүһүнүн бүрэтэ,  
Сирэйинг марата,  
Тириин харата.  
Туох буолуобай  
Сирэйинг мэнгэ  
Онтунг бээ,  
Хара көмүс тэнэ.  
Суобаһын ырааһа  
Сүрэбин сылааһа быраап,  
Ону өйдөө быраат!

\*\*\*

Икки холуочук бөтөстөр асфальт суол устун мотоциклын иирбитти көтүтэн иһэллэр. Кэннигэр мэнгэстэн иһээччитэ киһитин кулгаабар хаһытыыр: «Доо! Наһаа харах тэстэринэн ытыма эрэ, харабым уута ыһыллан олоор». Мотоциклиһа тохтуур уонна этэр: «Эн хараххын харыстаама, бу үлүгэр иирбит ускуораска айаххын хайа үрдэрэн кэбиһээри.

\*\*\*

Моорук буолбут кырдыаҥас оҕонньор тайаҕар өйөнөн олон, радиоҕа сонуннарга, Чечня сэриитин кэпсииллэрин истэр уонна санга аллайар: «На, былыр Дьяаны хайатыгар биэр эмэ чучунаа баар буолааччы диэн кырдыаҕастар кэпсиир буолаллара, аны элбээннэр Хапкаас хайатыгар тийэн сэриилэһэр буолбуттар дуу?»

\*\*\*

5-тээх Оля ийэтин кытта сизэтиһэн иһэн тараҕай киһини көрөн улаханлык соһуйда: «Маама, ити дьээдьэ баттабын моль сизэбит дуо?»

\*\*\*

Иһэр-аһыыр кэргэннээх хаһаайка киһэ оҕонньоро хойугаабытыгар мөбүттэр: «Айыкка да, айыкка! Бу киһи эмиэ ханна дьөлө түстэ, олох ньиэрбэ бүттэ! Онуоха оонньуу сылдыар уола үөрбүттүү чаҕаарар: «Маама! Ньиэрбэн бүппүт булбаһына, аны олох кыһырыбаккын даа?»

\*\*\*

Биэстээх Бүөккэ төбөтүн бэйэтэ суунан мыылаланан турдаһына ийэтэ этэр: «Сыччыый, наһаа мыылалаама, харахтар кириэ. Уола соһуйар: «Бачча улахан мыыла хайдах харахтар батыай?»

\*\*\*

Баһылайдаах Уйбаан тэлиэгэлээх атынан айаннаан сыннараһан иһэн, Баһылай этэр: «Мин эмиэ туох да эрэйэ суох аттаныһыкпын. Аттаах хаһаайын Уйбаан үөннээхтик көрөн баран: «Эрэйэ бэрт буолуо суоҕа дуо? — Тоҕо, доор? диир биирдэһэ. — Аттанан баран хайдах сыммыта суох сылдыаххыный?»

## АТАСТЫЫЛАР

Икки аллар атастыылар кыратык кыһыллаан баран күүстэрэ-уохтара таһыгар таһымнаан, таһырдыа тахсан хапсаҕайдаһардыы онгостоллор. Иккиэн да тустууга сыһыаннаах, тос курдук ыһааһыннаах дьон. Судьуйалара эмиэ арахсыспат атастара, устар ууну сомоҕолуур, тохтор кумаҕы хомуйар Суккуйар Сомсоон биллэрэр: «Ханас диэки хахай курдук хабыр күүстээх тиэргэннээх хаһаайын Халбархай Хабырыыс, уҥа диэки улахан тустуук, Бүлүү зонатын чөмпүйүөнэ, Дальнай Восток призера, туппутун - тулла илигинэ ыппатынан, аспытын - алдыана илигинэ адыһын арахсыбатынан аатырбыт аҥаар күүстээх Бачыгыратар Баһылай диэт, иһиирэн чуһуурта. Үөһө өтгүлэрин устан, түөстэрин таһааран, истэрин кыччатан, ох курдук онгостон турбут уохтаах уолаттар бэйэ-бэйэлэригэр кэтиллэ түспүттэригэр иһиирдэрэ лачыгыраан ылла. Турбут сирдэригэр күөх кырыһы ньылбы тэбэн буор эрэ бурбайан хаалла. Дьэ, кырдык да омуннаах уоланнар, бөбө бөтөстөр буоллулар. Иккиэн да саха уолаттарыгар киһи хараҕа туолар, киннэ түөс, ис-үөс дэлэй дьоно. Ол да буоллар «арыгы бараххан тыһыны-быары кылгатар аххан ас» буоллаҕа. Бастакы уохтара уостан, бөтө бэрдэрэн тутуһан баран бөтүөхтэһэ сырыттылар. Эмискэ тиэргэннээх хаһаайын эриллэ түһэн баран, күрүчүөк курдук маадыаҕар атаһынан олуйан ылан, улахан тустуукпутун уҥа сыһыар диэри өрө баһан ылан тиэрэ тэбэн кэбистэ. Ол кэннэ кыайбыт киһи быһыытынан кыһытааччы буолла: «Дальнай Восток призера, Бүлүү зонатын чөмпүйүөн-үө-үөнэ мин тиэргэммэр иккис миэстэ буолла» диэн кэлэбэйдээбитэ буолла уонна кыбыты курдук кыараҕас

харабынан кыһыылаахтык көрөн туран уокка эбии арыы куган биэрдэ. — Бүтэй Бүлүү талыы соботун курдук таралыйа сытаргын көрөммүн, хата дэлби собо сиэх санаан кэллэ — диэн быарын тарбаан күлэн күһүгүрэттэ. Киһитэ муннун анныгар буугунан: — Наһаа доруоһалаама эрэ, доо! Хата, үчүгэй аҕайдык харабын икки ардыгар уоту кыбытаайахпыный, — диэт алтан чааннык саҕа сутуругун ыараннатта, хабырынан хачыгыратта. Оонньууттан охсуһууга кубулуйар куттал үөскээн судьуйалара Суккуйар Сомсоон дьонун уоскутар аатыгар барда.

### III

Уус тыл умсугуйар муоратыгар  
Айар изйии долгунугар уйдаран  
Анал тыыбар оттомуран олорон  
Айар арыы кытылыгар тиксэбин.

#### **ТЫЛБЫТЫН ТАПТЫАҒЫН, ХАРЫСТЫАҒЫН!**

Тылга дьобус дьобурдаах, анал үөрэбим суох, ол да буоллар санаабын сайа этээри, хаһан да хаһыакка суруйбатах киһи, саха тылын туһугар ис сүрэхпиттэн ыалдьар буолан суруйан эрэбин. Төрөөбүт төрүт сахабыт тыла олус баай, байҕал курдук дирин, куйаар курдук киэн. Сатаан сааһылаан санарар киһини этэрин-тыынарн иһиттэххэ олус кэрэ, иһиттэр-истиэх курдук, оннук астык киһини курдаттыы тардар ураты күүстээх тыл буолар. Төрөөбүт тылбыт түнҥү былыргыттан мутуктаах-силистээх олус кырдыаҕас тылынан биллэр. Былыргы төрдүлэрбит, өбүгэлэрбит түүр омуктардан быстан кэлиэхтэриттэн, тас атын омук сабыдыалыгар обустарбакка, улаханлык уларытбакка кэлбит буолуон сөп. Ол баччаанна диэри сүппэккэ-өспөккө тыл быһыытынан сайдан кэллэбэ. Ити да буоллар тылбытыгар олус элбэх нуучча тыла киирдэ, өссө аһары баран атын омук тыла кириэх курдук. Бу олус омсолоох «сайдыйы». Олох сайдыытыттан, тэтимнээх хардыыларыттан киһи мүччүрүйбэт тыллара, чэ, холобур, телевизор, радио, киинэ, кинигэ диэн тыллар буоллуннар даҕаны. Аҕала сатаан нууччалааһын буортуттан атыны аҕалбат. Сүтэр-өһөр кутталы үөскэтэр. Тыл сүтүүтэ омук быһыытынан кэхтиигэ тиэрдэр. Телевизорунан, радионан үөрэхтээх диир ытыктыыр дьоммут нууччалыы-сахалыы буккуйан санараллара, санга сайдан, тылланан ээрэ оболорго, обургу да ыччаттарга куһаҕан сабыдыаллаах. Маны истэ-көрө сылдьан, кэлэр көлүөнэ сатаан сахалыы санарбат дьонго кубулуйуон сөп. Бу соторуугабыга «Түннүк» биэриигэ саха сирэйдээх эдэр киһи нууччалыы кутан-симэн баран: «передача «Түннүк» диирин оннугар «Передача «Туннук» диэтэбэ үһү. Истэргэ олус даҕаны сүөргү, хайдах эрэ киһи кулгаабын хайа көтөн киирэр. Чэ, бу сахалыы кута-сүрэ суох куорат сахалара олус үгүстэр. Бэрт аҕыйахтара эрэ, төрөөбүт тылларын билэр

буолуохтаахтар. «Ханнык баҕарар тыл уонна культура тыыннаах хаалар, салгыы сайдар кэскилэ, омук сирэйиттэн симэлийбэт суох-соботох мэктиэтэ-оҕону кыратыгтан ыла, онтон оскуолаҕа төрөөбүт тылыгар иити-үөрэтии буолар.»- диин национальнай оскуола концепциятыгар сурулла сылдьар. Үөрэх Министрствота саха тылын үөрэтиини сэттэли чач сарбыйан олорор. Тыл сокуона 1992 сыллаахха тахсыбыта. Государственной статустаах саха тылын сайыннарыы улаханлык өнүйбэт, киһини астыннарбат. Үөһэттэн итинник салайыы сатабай буоллабына, ийэ тылбытын хайдах көмүскүүбүт диин сизэрдээх ыйытыы үөскүүр. Киин куоралпытыгар «Аман өс» күрээбин ытталлар, мань өссө кэнэтэн улуустарынан, нэһиликтэринэн ытыахха, ыччаттар ортолоругар үгэскэ кубуллутуохха, элбэх күрэхтэри тэрийиэххэ. Оччотугар ыччаттарбыт ортолоругар ыраастык ыпсаран, сатаан сааһылаан санарар сахалар үксүөх, үөскүөх этилэр. Салгыы сайдарыгар олук уурулуо дии саныыбын. Сахабыт тыла – сүдү күүстээх, ураты күлүүстээх, иһиттэн илбистээх кырдыаҕас тыл. Мээнэ санарар, ыарахан тылынан ыһахтанар, төрүт табыллыбат. Оҕолорго, ыччаттарга ылыннарыылаах, кэлэр көлүөнэҕэ көдүүстээх буоллун диин суруйабын. Эппитигэр-хааммытыгар, сүрэхпитигэр-быарбытыгар сахабыт тыла хас биірдии сахаҕа чугас эрэ буоллабына сайдыахпыт, саха дэтиэхпит. Төрөөбүт төрүт тыла таптал, ытыктабыл, норуоппут иннигэр ытык иэспит, омук быһыытынан уһун үйэбит буолуоҕа.

## ИСТИН ИЭЙИЛЭЭХ ХОҞООННОР

Биһиги биір дойдулаахпыт Н.М.Рыкунов Чабылбан, Таллан Бүрэ кэннилэриттэн Нам сириттэн биір биллэр-көстөр поэт буолан үүнэн-сайдан тахсыбыта. Н.М.Рыкунов өлбүтүн кэннэ, 1996 сыллаахха, 60 сааһынан сибээстээн, «Мүөттээх үөттэр» кинигэтэ бэчээттэммитэ. Кырдык даҕаны тыл-өс мүөтүн-сүмэтин киһи өйүгэр-санаатыгар инэрэр истин иэйиилээх хоһооннор киірбиттэр. Төрөөбүт төрүт сахабыт тыла барахсан ураты уус, хомоҕой хоһоонно туттарга туспа тупсабай, ылыннарыылаах ылбабай буоларын, киһини абылыыр күүстээбин поэт бу айымньыларыгар толору дакаастыыр.

Суруйааччы хоһоонноро үгүстэрэ верлибр – көнүл хоһоон форматынан суруллубуттар. Кинигэ «Саҥа сулус Нерюнгри» диин хоһоонунан арыллар. Поэт саҥа тутулар куораты уруйдаан-айхаллаан, сүрэ-сүргэтэ көтөбуллэн көрсөр. Саҥа сулуска, көмүс кынакка, уоттаах сүрэххэ, оҕо ньургун бухатыырга, Прометей хататыгар саҥа куораты бэргэнник холуур-хоһуйар. Эдэр куоракка эдэр саас, таптал, араас омуктар добордохууларын туоһутун быһыытынан көрдөрөр.

Эдэр куорат – уоттаах сүрэх,

Толбон суһуох,

Нарын көрүү...

Мичилийэ күлэн-үөрэн

Миигин көрүүй,

Нерюнгри.

Эйэбэс эдэр саас, таптал, добордохуу уята буоларын ити күппүлүөттэн ааҕабыт. Бу айымньыны Сэбиэскэй кэм ирдэбилигэр, ол халыыбар сөп түбэхэр, өрө күүрүүлээх уруй-айхал тылларынан суруллубут. Кэм-кэрдий уларыытынан туһанан сорох литературнай критиктэр уопсайынан ол кэмнэ айыллыбыт хоһооннору истин иэйиитэ суохтар, ону ааһан, былааска ньылантыыллар диин аһара түһэн сыана быһыылары сыһаа өйдөбүл.

Н.Рыкунов космос тематыгар «Сулус уулаах отоно» диин суруйуота сонун санааны угар.

Космонавт – биолог,

Космонавт – геолог,

Космонавт – врач

диин баран, арай дьэ, наада буоллуннар космонавт-поэттар диин строка сонун чувствоны – иэйиини үөскэтэр. Поэт ураты уйулҕатынан, кыраҕы харабынан космоһы көрүөн-сөбүөн, хоһуйуон-туойуон, этинэн-сиининэн итэбэйиэн, сир тардар күүһүн (магнитын), сиргэ таптал күүһүн тардыһыытыгар дьүөрэлээбитэ талаанын таһыма үрдүгүн көрдөрөр-сөхтөрөр.

Николай Михайлович тыа сиригэр үөскээбит, үлэлээбит романтик поэт. Кини хоһоонноро ходуһа, охсуллубут от мүөттээх сытынан, тыа сирин сайа охсор салгынынан истинник илгийэр курдуктар. Киһи уйулҕатын уһугуннарар, дууһатын долгутар хомоҕой хоһуйуулар үгүстэр. Ол курдук биір хоһоонугар манлык строкалары ааҕабыт:

О, музам –

Отчут кыысчаан



Ача күөх суһуохчаан  
Ахтыһан үөрүүх бүгүн.

Иэйэр тыл иччитэ, хохуйар хотуһатын хотуна, талба таптала, тыа сириҥ кыһа – музата буоларын иэйэн-куойан хохуйар.

Көмүһүм оҕотоо!  
Күлүмүрдэс абырыалы  
Сүүскүн абаан таммалы  
Көлөһөҥнүн туора сотто.

Ходуһа хоһууна - үлэһит кыһы сүүһүн көлөһүнүн обуруоҕа холообута, үлэттэн тахсар көлөһүн күндүтүн, киһини кизгэгэтэрин поэтичнайдык ойуулаабыта, хоһоонһут быһыытынан хохуйар-айар, иэйэр күүһэ үрдүгүн, күүстээбин көрдөрөр. Автор «Курус санаа» диэн хоһоонугар манньк суруйар:

Силбик күһүн саҕана  
Сиидэс чараны курдат  
Сирилэччи үрэр курдуга  
Сүрэхпэр курус санаа.

Ардахтаах-силбиктээх, күһүҥнү курус, тыаллаах-куустаах күнтэн сиэттэрэн курус санааҕа куустарар.

Ичээнни сэрэйэrim  
Ити киһи барахсан  
Салгын кута арахсан  
Тыал буолан илгийэrim.

Өлбүт киһи кута куотан-арахсан сылдьарын аһаҕас этинэн-сиининэн билэrim хоһоон тылынан, аһыйах этиинэн киһи өйүгэр хатанардаа этэр. Тыыннаах киһи эрэ барыта эрдэ бу Орто дойду олобуттан, Күн сириттэн күрэниэн баҕарбата олох сокуона, ол курдук өссө да олоро, айа-суруйа, үлэлии түһүөн баҕатын манньк тылларынан түмүктүүр.

Курус санаа быраһаай!  
Эрэл добор кэриэтэ,  
Күнүм лаппа кизһэриитэ  
Булаар миигин сураһан.

Биһиги биир дойдулаахпыт Н.М.Рыкунов талааннаах поэт быһыытынан албан аатын үрдүктүк тутабыт, кизэн туттабыт. Манан сиэттэрэн этиэхпин баҕарабын: үбүлүөйтэн үбүлүөйгэ эрэ буолбакка, биллэр-көстөр бастыҥ дьоммутун саастарын эрэ туоллахтарына саныырбытын ааһа түһэн, ыччат дьоммутугар ымпыктаах-чымпыктаан кэпси-ипси, суруйа-саны сылдыһабын!

Кыһыл-Сыырдаабы культура киинин иһинэн «Төлөн» литературнай түмсүү 1993 с. оччотообу кулууп директора Т.Р.Соловьева салалтатынан тэриллибитэ. Иннинэн сирэйдээх, икки атахтаах мутугунан бырабар мунур үйэтигэр 10 сыл балайда кэрдиис кэм. 2002 сылтан «Төлөн» түмсүүнү олохтоох библиотека үлэһиттэрэ Жиркова Н.Д. уонна Колесова В.С. салайан үлэлэтэллэр. Түмсүү 10 сыллаах айар үлэтин отчуотун бэйэбит нэһилиэкпит таһынан чугас ыаллы олорор Үөдэй, Партизан олохтоохторугар билиһиннэрэн көрөөччүлэр биһирэбиллэрин ылбыппыт. Муус устарга библиотекаҕа биллиилээх суруйааччыны, журналиһы В.Е.Васильевы-Харысхалы кытары истин көрсүһүү тэриллибитэ. «Ааспыт кэм аартыктара» кинигэ тула кэпсэтэн, автор көрдөөх кэпсээннэринэн сценка туруоран, бэйэбит түмсүүбүт айымньыларын билиһиннэрэн, сыаналатан, санаа атастаһан тарбаспыппыт. Билигин биллиилээх государственной деятель, суруйааччы П.А.Ойуунускай 110 сааһын көрсө үгүс өрүттээх үлэ былааннанан ытыллар.

«Төлөммүтүгэр» хоһоон айарга холонооччулар, ырыа суруйарга ылсааччылар түмсэммит хоһоон хонуутун, ырыа ыллыгын кэнэтэн, байытан биэрэргэ дьулуһабыт. Түмсүүбүт 16 чилиэннээх. Биир нэһилиэккэ бачча айар куттаах киһи баара үөрүүлээх суол. Биллэн турар, киһи барыта суруйааччы, композитор буолбат, ол да буоллар айар киһи дууһатын ыларбыт таптыыр дьарыгыттан туора туруон баҕарбат. Кэрэбэ, үчүгэйгэ тардыһы омнуоланыан сатамат. Төрөөбүт тылы ытыктыырга эдэр ыччакка үтүө холобур буолара чахчы.

«Төлөн» төһүү киһитинэн С.С.Тихонов этэ. Киһи өлөр, өйө-дууһата өлбөт. Ол курдук кини кэнигэр хаалларбыт ырыалара уостан-симэлийэн хаалбакка, уостан түспэккэ ыланаллар, өрүүтүн тыыннаахтар. Түмсүү сүрүн сүннэ, өһүлүбэт өһүөтэ К.И.Еремеев тылыгар «Үс хатын» диэн үс куттаах саханы долгутар, курдатты сайар ырыаны айан хаалларбыта. Бу ырыаны Яна Орлова иэйиилээхтик торорор. С.Тихонов республикаҕа биллэр мелодист, элбэх ырыа автора. «Нам сирэ» диэн хороовой ырыаны суруйбута. Кини кэргэнэ В.Н.тихонова эмиэ айар иэйии алыбар ыларбыт хомоҕой тыллаах хоһоонһут. «Баараҕай харыйа», «Эйэбэс эмчиккэ»,

«Хомустаабым» диэн биһирэммит хоһооннордоох. Бу хоһооннорго С.Тихонов мелодиялары айбыта. В.Н.Тихонова «Бэйэбин ис күүскүнэн эмтэн» су-джок уонна йога ньымаларынан эмтэнэргэ клуб тэрийэн үлэлэтэн дьон кэрэхсибилин ылла.

«Энсиэли» хаһыакка элбэхтик бэчээттэммит, итэҕэскэ-быһаҥаска дөлүһүн угууу хатыһылаах тыллаах, тылы-өһү үөл талахты иэбэн, ох тылынан ытыалыыр «Бэргэн-Тэргэн» диэн таптаан ааттыыр киһим П.Слепцов буолар. Маяковскайды эттэххэ, «биир тылы буларга тоннанан тыл рудатын хасыһахха наада» диэн этиини кытта Байбал Силипсиэп хоһоон айар ньымата дьүөрэлэхэр. Ону таһынан ырыа айарга холоноор. «Сэргэнчэ» диэн таптал туһунан сэргэх ырыалаах, өссө да ырыа айарга ырыалаах.

Түмсүү эдэр кэскиллээх хоһоонньута Катя Маркова. Бу эдэркээн кыыс хоһоонно тыла-өһө оттомнооҕо-олохтооҕо, тылы диринник хорутан анаарара кэрэхсэтэр. Сайдан-үүнэн салгыы үөрэннэбинэ кэскиллээбэ көстөр. Кини эдьийэ Я.П.Орлова улуус хаһыата ыппыт поэт Н.М.Рыкунов аатынан конкурсугар хоһооннорун бөлөбүнэн кыттан бастакы миэстэни ылан өгнөөх телевизорунан бэлиэтэммитэ, «Чолбон» сурунаалга бэчээттэммитэ.

К.Еремеев «Энсиэли» хаһыат общественнойнай корреспондента, хаһыат сылын аайы ыттар конкурсугар хас да сыл субуруччу юмор, сатира көрүнэр анал номинацияга тиксибитэ. Кини суруйбут көрдөөх сценкалара улуус кулууптарын сценаларыгар оонньоон биһирэбили ыллылар. К.Еремеев өссө да айар-суруйар баҕата күүстээх.

«Төлөн» түмсүү кэскиллээх, элбэҕи эрэннэрэр, тарбахха баттанар талааннаах кыһынан Туйаара Москвитина буолар. Кини хоһоонноро «Энсиэлигэ». «Далбар хотунга» бэчээттэммитэрэ.

М.Н.Сивцева, А.К.Дьяконов, С.С.Куличкин билигин биһиги кэккэбитигэр суохтар. М.Н.Сивцева түмсүүбүт ытык кырдыбаһа этэ. Оҕо сааһа сэри-кут сылларыгар ааһан ситэ үөрэмэккэ хааллар даһаны, хоһоону кыайа-хото тутан суруйара. «Энсиэли» хаһыакка «Чабылхай Максима» диэн хоһоонун бэчээттэтэн аҕааччылар биһирэбиллэрин ылбыта. А.К. Дьяконов түмсүүттэн бастакынан бэчээттэммит киһибит буолар. Биһиэнэ тэриллэ илигинэ Үөдэй «Сыккыһыгар» сылдыбыта. Хоһоонньут киһи быһыытанан олус уйан

дуһалааҕа, кыраттан үөрэрэ-хомойоро. Үс уопсай тэтэрээккэ үгүс лирической хоһооннооҕо, дьулуурдаахтык-тулуурдаахтык олус дьаныһан туран суруйар буолара. Биир хоһоону 3-4 чаас устата остуолтан турбакка эрэ сыралаһан туран суруйабын диирэ. Оннук баҕалаах, дьаныардаах этэ. С.С.Куличкин дэгиттэр талааннаах хоһоон айааччы, ырыа суруйааччы, үрдүк таһымнаах толорооччу быһыытынан сайдан-үүнэн испитэ. Оскуолаҕа үөрэнэр сылларыттан айар идэ алыбар ылларбыта. Бэйэтин айар кизһэлэрин үрдүк таһымнаахтык ыппыта. Кинини кэриэстээн 2002 с. кулун тутарыгар эстраднай ырыа «Дуорайдын саха хомуһа» улуустаабы фестиваль-конкурс буолбута.

«Айар тыл төлөнө умулла-умулла күөдьүйэр эбит. Саныыр идэн суруллар дьүһүнэ күлүмнүү-күлүмнүү, сүтэ-сүтэ хат төрүүр эбит. Биир бириэмэбэ этэр тылынан илбиһирэн, хомуһуннаах тойугу туойан баран күүһүн-күдэбин баранан, өйүн-санаан ыаммыт курдук кураанахтанан, хат ыанныһыйар дылы элбэх бириэмэ дьүөрэ тылы эппэккэ, хомуһуннаах тойугу туойбакка сылдыабын. Бэрдимсийэн бу тыллары суруйбаппын, ааҕар-суруйар дьон тыл эрэйиттэн дьулайбакка суруйдуннар диэн суруйабын», -бу улуу убайбыт Былатыан Ойуунускай саха айар дьонугар анаан эппит кэс тыллара.

Поэзия дьикти-ураты киһини кэрэбэ-үтүбэ угуйар күүс. Автор бэйэтин ис туругун көрүүтүн, санаатын-толкуйун хоһоонунан этэн бэргэнник аҕааччыга тиэрдэр. Киһи иһиттэн иэйэн-куойан олонор, хоһоону суруйдаахха ол обраһы-хараххар көстөр курдук турукка киирэбин. Сылдьан эрэн араас санааларын, толкуйдарбын сурунан, бэлиэтэнэн, тобоостоох түгэнигэр түбэһиннэрэн хоһооннорбор кыбытан биэрэбин. Тус бэйэм санаабар, хоһоон үс сүрүн суолга араасар:

1. Өйдөнүмтүө, судургу көнө сүрүннээх.
2. Сорох хоһоон ис хоһооно хос хоһоонноох, ылбычча киһи өйдүү охсубат, толкуйдатар дьобурдаах.
3. Бу ис-иһиттэн илбистээх, иччилээх хомуһуннаах дьыннээх сахалыы айылгылаах хоһоон.

Билигин төрөөбүт тыла-өһө салгыы сайдарыгар хас биирдии сахабын дэнэр киһи кирири омук тылынан киртиппэккэ эрэ ыраастык сахалыы сангара сатыахтаах. Оччобуна эрэ омук быһыытынан үйэбит уһоҕа, атын омуктарга ытыктатыахпыт, кыра омук улахан омук долгунугар

сууралыхпыт суоҕа. Улуу убайбыт Ойуунускай эппитини:  
«Сахам тыла сайдыан баҕарабын, сайдыа диэн бэркэ  
эрэнэбин.»

1. Хоһоонньуттары хомустахха  
Хойуулар ээ, Хомустаахха,  
Күрүчүөк тыллаах Көстөкүүн  
Кураан-итии сайынҥа  
Сөрүүкүүр ээ, «Үс хатынҥа».
2. Хоһооннорун ис тыына  
Дьонго чугас ээ, Балантыына,  
«Баараҕай харыйаны» симээн  
Саҥа дьыл аайытын  
Саҥар саҥа хоһоонунан.
3. Иэйэн-куойан хоһуйар  
Төрөөбүт төрүт дойдутун  
Бүтэй Бүлүүттүн ахтан  
Иэдэһигэр мичик аһа  
Тылгыны кыһа Алла.
4. Суола ыччата Таанһа  
Суолгун-иискин хааллар  
Иэйии кэрэ эйгэтигэр  
Саха сангалаах санаатын  
Табар буол куруутун.
5. Сайа биэрэр санаабынан  
Тунуй нарын сүрэххинэн  
Этэр буол, мэлдьитин  
Эдэр саас илдьитин  
Кэрэ кыыс Кэтириис.
6. Ньюлуун тыллаах Ньюкулайбын!  
Сөлөгөй тыллаах Сөдүөгэппин!  
Киһиргээн эһиэхэ этиэхпин-  
Ким бэйэтин хайҕаныай  
Сыана биэрэн быһынай.
7. Хомоҕой хоһооннун таланнын  
Хоһуйуу күрүбэр бастааннын,  
Сайыннар өрүү талааннын.  
Айар кыттаах Дьаана  
Тыл илбийин инэринэн.
8. Силипсиэл Байбал уолбут  
Сүрүбэ хоһоонунан туолбут.

- Эбиискэ талаанан арыллан  
Ымайар ырыата табыллан  
Үксээтин үгэн-хоһооннуу суруллан.
9. Эдэркээн Сергей барахсан  
Барбытын дии, бу сиртэн  
Букатын кэлбэттик арахсан.  
Өлбөт тыыннаан бар дьонгор  
Хааллардын ырыа-хоһоону.
  10. Иэйии кылын таарыттаран  
Кыраттан үөрэн-хомойон.  
Таптыыр дьарыган поэзия этэ  
Уйан-нарын дууһалаах  
Оппуоинһа өйбүтүгэр өрүү тыннаах.
  11. Тумус туттар киһибит этин  
Ытык кырдыаһаспыт Матырыас,  
Кэс тылын, үөрэтэр этиинг  
Биһиги өйбүтүгэр сылдыһаҕа  
Айар суолбутун ыйыһаҕа.
  12. Хоһооммут хонуутун хотуна  
Түмсүүнү түмпүт Татыһаана  
Айар алаһабыт аана  
Аһаһас буоллун өрүүтүн  
Уус тыллаах ураты дьонго.

## ТҮҮЛ ТУҢУНАН ... ХОҞООНУНАН

Түүл туһунан кэпсэтии солуута суох курдук буолан баран, ис-иһигэр кирирдэххэ киһи тус олоҕор улахан суолталаах. Түүл диэн тугуй? Хантан төрүттээбий? Тугу түстүүрүй? Араас омуктарга түүлү тойоннообун уратылардаах буолан баран, бары биир түмүккэ кэлэллэр, түүл улахан суолталаабын сөпкө өйдөөтөххө, киһи ис туругун кистэлэнин арыһаахха сөбүн бигэргэтэллэр. Түүлү үөрэтии киһи өйүн-санаатын туспа туругун өнгөйөр түннүк буолуон сөп. Балтараа үйэ анараа өттүгэр олоҕорбут киһиэхэ хаамар хартыына – киһинэ фантазия курдук буоллабына, билигин видеотехника олус сайынна. Баҕар, хаһан эмит утуһа сытар киһи мэйиитигиттэн киһинэ устан көрдөрөр кэмнэрэ кэлиэбэ.

Утуһа сытар киһини өйдөөн көрдөххө халтаһатын иһигэр хараҕа уһа-ханас хамсыы сытар буолааччы, ити кини түүлүн

көрөрүн туоһута. Сэттэ уон саастаах киһи ортотунан сэттэ сылын утуйан аһарар дииллэр. Утуйуу, түүлү көрүү - олохпут сорбото буолар. Түүл — күннээби олохпут салгыыта, тас эйгэ уонна ис турук алтыһыыларын дьайыытын түмүгэ. Үгүс өттүгэр эмоциональнай, баай фантазиялаах, саха өйдөбүлүнэн аһаҕас эттээх, билигэс-көрүгэс куттаах ичээн дьон иччилээх түүллээх буолаллар. Саха итэбэлинэн түүл — салгын кут сырыыта. Киһи дууһата, кута өлбөт үйэлээх буоллабына, сирдээби олохпут түүл курдук түргэнник аһар. Былыр өбүгэлэрбит түүлү тойоннуур идэтийбит дьонноох этилэр. Кырдыбаастар оҕо түүлэ чуолкай буолар дииллэрэ, оҕо кута ыраас, айыыта-харата суох иэйиэхсит кыттыгастаах, айыыһыт аргыстаах. Дьизэ-кэргэннэ соботох кыыстаах буоллахтарына, кини түүлэ биттээх буолар диэн этээччилэр. Иччилээх түүлү киһи эрэ барыта көрүүн сөп, ол эрээри иччилээх түүл түүн аайы көстүбэт. Өксөкүлээх Өлөксөй «Ойуун түүлэ» диэн айымньыта түүлү кытта сибээстээбэ чахчы. Улуу ученайдар арийыыларын, суруйааччылар сүдү айымньыларын түүллэригэр көрөн суруйбуттара биллэр. Менделеев таблицатын түүлүгэр көрөн арийыта, онон түүл олохпугар суолталааба, наадалааба итинэн дакаастанар. Тугу түһээбиһитин сурунар дневник оностуохха сөп эбит, кэнники бириэмэ ааспытын кэннэ түүлбүтүнэн сирдэтэн тойоннуурга үөрэниэхпитин сөп быһыылаах. Түүл киһини сэрэтэр, инникини биллэрэр түгэнэ үгүс диэччилэр. Мин өрдөөбүтэ түүл түһээбитим өйбөр хатана хаалбыт, ону хоһоонунан эрэ кэпсээтэхпинэ табыллыах курдук.

Кыһынны ыйданалаах  
Күөбүнэн толбоннуура  
Сырдык түүнгэ,  
Кыраҕас хоспор  
Кытаанах ороммор  
Утуйан онтордум.  
Түг-танг түгкэлийдим,  
Түүл түһээн түгнэһинним.  
Аар-татай! Алаата оҕолоор!  
Тоҕо дьиктитэй,  
Дьиибэ түүлү көрөбүн,  
Олус соһуйан сөбөбүн.  
Сигэ талабынан  
Ыга эриллибит

Хам кэлгилибит  
Сүүнэ болуокка,  
Хабыллар хара ортотугар  
Талах олоппоско олорон  
Бүлүү Эбэни туоруубун.  
Силигин ситэри толорон  
Түг былыргы,  
Түгэ танастаах  
Икки толуу,  
Боотур дьон  
Олорор болуоппун  
Икки муннугуттан  
Үтэн иһэллэр,  
Кэтит сарыннара  
Ууттан быгар.  
Нөҕүө биэрэҕкэ,  
Кырылас кумахха  
Болуоттан ыстанным.  
Өрүүлээх суһохтаах,  
Сарыы танастаах,  
Саһарчы көрбүт  
Эдэр дьахталлар,  
Эбириэн ынахтарын  
Туруору муостарыттан  
Сигэнэн эрийэн  
Холбуу баайаллар,  
Нөҕүө харбатан  
Тахсардыы оностоллор.

Дьэ, итинник дьикти түүлү көрөммүн соһуйан уһуктубуспун өйдүүбүн. Ол сағана туох диэн тойоннуохпун булбатабым. Ити сыл сайыныгар Бүлүүлэр ходуһалара ууга баран, кыстыгы олус кыһалжалаахтык туораабыттара, ону биттэммит эбиһин. Түүл-бит сэрэтэр күүстээбэ мантан көстөр. Саха итэбэлинэн салгын кутум төрүт дойдубар, өбүгэлэrim дойдугар Бүлүүгэ тийэ сырыттаҕа.

## АЙАР ҮЛЭН КИЭН ААРТЫГЫНАН

Бүгүнгү суруйуум геройа, 1965-75 сыллар кирбиилэригэр бииргэ оонньоон-көрүлээн, оскуолатаабы оҕо сааспыт эмнэрин уонна эдэр эрчимнээх олохпут кэрэ түгэннэрин үмнүлүбүт сылларын тэннэ аһарыт дьон буолабыт. Эт саастыгы буоламмын кини туһунан мин олус күүркэтэн суруйбакка, боростуой олобум усталаах туоратыгар, харабым далыгар олохсуйан хаалбыт түгэннэрбин, ити ордук үлэбинэн сибээстээн, чин өйбүнэн кини туһунан кылгастык сырдатыхпын бабардым уонна табаарыһым бэлиэ түгэнэ буоларынан, онно холбоһон суруйабын.

Эдэрчи сааһыгар, син эмиэ атыттар курдук, Николай тимир тиһигин кытта мөхсөн, гиирэ спордуна дьарыктаммыта. Ити 1978 сылтан сыһыа дьарыктанан нэһилиэгин, совхоһун чизһин көмүскээн кэккэ ситиһиилэммитэ. Оччолорого «Нам» совхоз хамаандата 2 улахан уонна 5 кыра нэһилиэктэрдэн сүүмэрдэнэн, оройуонна биир күүстээх хамаанданан биллэрэ. Николай ити сыллартан оройуон сайынгы уонна кыһынгы комплекснай спартакиадаларын хас да төгүллээх чемпиона, призера буола үүммүтэ. Элбэх сыллаах эрчиллибит сырата таах хаалбатаа, кини ити көрүнгэ бастакы разряд нуорматын толорбута.

Коля өссө оскуола сылларыттан хоһоон суруйарга холоммута. Ол сағана эдэр уол бастакы холонуутун дьонно таһаарбакка, тунгуй сүрүбэр өргө дылы угуттаан илдьэ сылдыбыта. 1993 сыллаахтан айар дьарык абылана тууйан, Николай нэһилиэк иһинэн тэриллибит «Төлөн» хоһооннууттар түмсүүлэрин актыыбынай кыттыылааба буолар. Бу түмсүүнү оччоттон кулууп үлэһитэ Т.Р.Соловьева салайбыта. Дьэ, ити сыллартан «Николай Федотов» диэн илии баттааһыннаах хоһоонноро оройуон хаһыатыгар утуу-субуу бэчээттэммиттэрэ. Билигин кини айар үлэ үөһүгэр сылдыар. Кини хоһоонноро уонна көрдөөх кэпсээннэрэ «Саха сирэ», «Кыым», «Орто дойду» хаһыаттарга, «Чолбон» сурунаалга тахсыбыттара. Быһылга үбүлүөйдээх сылга И.Е.Винокуров 110 сааһыгар аналлаах хоһоон уонна мелодия айыы улуустаабы конкурсугар кыттан, орто саастаахтарга «Ытык Ылдыа» диэн хоһоонунан иккис миэстэни ылбыта. Бииргэ үөскээбит үөлээнээхпин, Николай Константиновиһы, бу күннэргэ олобун орто омурбана туоларынан, киниэхэ анаан бу строкалары аныыбын:

«Төлөнтөн» сахпыт талаан күүһэ  
Кутаалан кыгыастар кымынан,  
Талан ылбыт таабырынын күлүүһэ  
Таба арылыннан поэзияҥ күүһүнэн.»

*Анатолий Софронов РФ журналистарын чилиэнэ*

## ИЙНЭЭБИТЭ

ААН ТЫЛ .....	3
ААБААЧЧЫБАР .....	3
АЙАР АНАЛЛААХТАРГА .....	4
*** .....	5
НАМ СИРЭ .....	5
БАСТАКЫ ХОМУСТААХ .....	6
БЙДАНА .....	7
ӨБҮГЭМ ОЛОҖО .....	8
ЫҢЫАХ ЫРЫАТА .....	9
ОТЧУТ ЫРЫАТА .....	10
КУЙААСКА .....	10
АРДАХ КЭННИГТЭН .....	11
КУҢҮН .....	12
КЫҢЫН .....	12
ХААР .....	12
САНДАЛ СААС .....	13
ЭДЭР СААС .....	13
САНА ДЬИЭ .....	14
САХАМ ДЬАХТАЛЛАРЫГАР .....	14
МАННАЙГЫ ТАПТАЛЫМ .....	15
*** .....	16
ЭЙИЭХЭ КӨРӨБҮН .....	16
ХОБУЛУК ТЫҢА .....	16
АХТЫЛҖАН .....	17
*** .....	17
*** .....	18
*** .....	18
САНААМ БЫЛЫТА .....	18
КӨРСҮҢҮҮ .....	19
*** .....	20
ХОҢООН ТУҢУНАН ХОҢООН .....	20
ЫРЫА ТУҢУНАН ЫРЫА .....	21
САХАМ ТЫЛА .....	21
ЫТЫК ЫЛДЬААҖА .....	22
НИКОЛАЙ РЫКУНОВКА .....	22
ӨКСӨКҮЛЭЭХ ӨЛӨКСӨЙГӨ .....	23

*** .....	40
*** .....	41
АТАСТЫЫЛАР .....	41
Ш .....	43
ТЫЛБЫТЫН ТАПТЫАҒЫН, ХАРЫСТЫАҒЫН! .....	43
ИСТИН ИЭЙИЛЭЭХ ХОҒООННОР .....	44
“ТӨЛӨН“ ТҮМСҮҮ СУРУЙАР–АЙАР .....	47
ТҮҮЛ ТУҒУНАН ... ХОҒООНУНАН .....	51
АЙАР ҮЛЭН КИЭН ААРТЫГЫНАН .....	54



Бүлүү улуунун 1 Чочу нэһилиэгэр Федотова Мария Яковлевна уонна Сивцев Константин Николаевич дьиэ кэргэнигэр 1956 сыллаахха балаҕан ыйын 18 күнүгэр күн сириҥ көрбүтүм.

Көмүстээх күһүнүм  
Күндэлэс күнүгэр,  
Көмүс сэбирдэх  
Көбүөр биһигэр,  
Күн сириҥ  
Көрбүт үһүбүн –

дизэн хаһан эрэ суруйбуттаах эбиппин. 1962 сыллаахха дьонум Нам оройуонун 1 Хомустаах нэһилиэгэр көһөн кэлбиттэрэ.

Орто оскуоланы 1974 сыллаахха бүтэрэн баран икки сыл Советскай Армияҕа сулууспалаабытым. “Нам” совхозка өр кэмнэ рабочайынан үлэлээбитим. Билигин оскуолаҕа үлэлибин. Нэһилиэк иһинэн 1993 сыллаахтан тэриллитбит “Төлөн” литературнай айар түмсүү чилиэнэбин. 1989 сыллаахха оройуоннаабы “Ленин суола” хаһыакка бастакы хоһооннорум бэчээттэммиттэрэ. Кэлинни кэмнэргэ “Энсиэли”, “Саха сирэ”, “Эдэр саас”, “Кыым”, Бүлүү улуунун “Олох суола” хаһыаттарыгар, “Чолбон” сурунаалга тэттик хоһооннорум утуу-субуу бэчээттэммиттэрэ.